

Владимир Арсенић

ПРАВА ЛИТЕРАТУРА

(Миленко Бодирोगић: *По шумама и јорама*, Орфелин, Нови Сад, 2019)

Можда ће ово звучати парадоксално, али књижевност која шаље идеолошки лоше поруке нужно је и сама таква. То нема везе са ставовима конкретног писца и нема потребе да призивам у памет нити да користим као доказ ни Хамсуна нити Селина, јер њихова литература није трпела од њиховог нацизма. Њихове књиге говоре о нечем другом. Међутим, Вук Драшковић чији су ставови кудикамо мекши од ставова поменутог двојца, покушао је у својим текстовима да ревитализује четнички покрет, самим тим да изврши ревизију историје и у томе је начисто пропао. Његови романи су лоши, они нису књижевност о којој треба разговарати, без обзира на количину продатих примерака или општу читаност. Исто важи и за Добрицу Ћосића и сличне национално обојене писце. Другим речима, њихова идеологија није могла да породи добру књижевност, као што ни лош писац не може да буде на страни прогресивних снага. Заправо може, али као апаратчик, доушник, егзекутор, комесар... Књижевност је ствар револуционарног погледа на свет у оном смислу у којем је свака револуција промена, која се у области литературе одвија у језику и схватањима и/или погледима на свет исказаним језиком. Због тога је врхунска књижевност увек прогресивна, увек на страни оних који промену желе, увек супротстављена статусу кво – уметничком, друштвеном, идеолошком и сваком другом.

У том смислу је роман Миленка Бодирогича права литература – оно што је овдашњој књижевности требало након толико различитих покушаја националистичке багре да ревидира историју, односно да испише наративе којима би се свест читалаца променила, те се отворио простор за промену историјске парадигме. Јер историју није могуће мењати, она је наука, заснована на чињеницама и документима, а не на томе „како мали Перица замишља“ да је нешто било. Књижевност и историја се разликују у томе што литература подлеже законима уметничке веродостојности (Аристотелово вероватно и могуће), а историја ономе што је заиста било. Управо у овој тачки лежи основни квалитет Бодирогичевог наратива. Ми не можемо стопостотно да тврдимо да су ствари изгледале онако како његов приповедач каже јер он је од тог историјског искуства удаљен не само временски него и додатном чињеницом да цитира Рајићево приповедање, али по законима вероватног и могућег оне нам се чине плаузибилним. Поврх тога, Бодирогичеви/приповедачеви/Рајићеви наративи о партизанима нису идеолошки обојени на начин на који су били у периоду социјалистичке Југославије јер је тада државни апарат (читај цензура) стајао иза њих и контролисао њихово ширење и утицај. Данас је ситуација управо супротна – државни апарат помаже тамо некакве „Радоше Бајиће“ који снимају „Равне горе“ и сличне „Немањиће“. Ерго,

партизани уопште нису у моди, штавише смеју им се. Тим пре, наративи о партизанима морају да буду књижевно истинити како би били читљиви, разумљиви и прихватљиви. Због тога су они у *По шумама и њорама* приказани као неустрашиви лудаци који немају шта да изгубе, људи луди од љубави и пркоса, слободни осећајни људи који управо тај осећај бивања човеком цене изнад свега и супротстављају се сваком ко покуша да им га одузме. Идеологија, посебно комунистичка идеологија, с тим нема нужно везе, премда им је, логично, веома блиска.

Није чудо да своје наративе Рајић приповеда док су он и приповедач романа на планинарењу, на ходању и успињању *шумама и њорама наше земље њоносне*. Укупно их је шест: два пута Фрушка гора јер им је најближа, два пута Босна и Херцеговина јер је то земља у којој је Рајић рођен и одрастао (Калин крај Бугојна и Црепољско крај Сарајева) и по једном Хрватска (Калничка гора крај Вараждина из којег је Рајићева мајка) и Словенија (Триглав као врх Југославије). Планинарење је одабрано јер га карактерише осећај слободе, осећај успињања ка неком циљу који захтева одважност и физички напор, али планине односно шуме и горе јесу места на којима су обитавали партизани, на које су се они склањали бежећи од надмоћнијег непријатеља и која су заправо била њихов дом и скровиште. Планине су такође простори који су задржали извесну чистоту управо због своје релативне неприступачности, места на којима није дошло до извитоперења природе људском руком, напосто до њеног подјармљивања и уништавања. Планине још чувају невиност света колико је год то могуће.

Роман *По шумама и њорама* спада у корпус бернхардовских наратива који су веома раширени по књижевности Србије и региона. Овај начин приповедања који екстензивно употребљавају Басара и Албахари, као можда најистакнутији примери, заправо се користи као општа критика такозваних *великих нараштива*. Њега карактерише непрекидно удаљавање од извора информација и константно повећавање нивоа цитирања (рекао је да је рекао да је рекао итд.). Тиме се постиже ефекат крајње непоузданости свих приповедних инстанци, али се истовремено отвара могућност за несметану анализу онога што аутор жели да подвргне критици. Код Басаре овакво приповедање има и хуморни карактер јер порађа различите нивое забуне, док код Албахарија служи управо релативизацији свега изреченог. Код Бодирогиха пак овакво приповедање служи као карактеризација његовог наратора, али и Рајића, при чему обојица делују као некакви лудаци, као савремени партизани, с тим да се зна ко је комесар, а ко само војник, односно ко је идеолог, а ко следбеник. Истовремено, овакво приповедање служи и да се умекша Рајићево „лудило“, односно да се он „нормализује“. Наиме, да је Бодирогих употребио класично приповедање Рајић би могао да буде протумачен као неки агресивни лудак, овако он задобија статус какав треба да има – статус Дон Кихота, човека који се бори против ветрењача савременог света у којем се негирају тековине НОБ-а и величају зликовци, али се уништава и све оно што је Југославију чинило Југославијом, а то су, између осталог, њене планине и шуме. Рајићева опседнутост партизанима је опседнутост идејом слободе и идејом природности које лагано али сигурно нестају из савременог света. Због тога и његова борба против ловаца, против убијања животиња и његови трагични, чак и гротескни покушаји да осујети сваку такву намеру.

Рајић је метафора Југославије. Син Србина и Хрватице, одрастао у Босни и Херцеговини, човек који се бавио језиком (лектор), који говори словеначки, планинар и занесењак, он је осуђен да умре сам и напуштен, премда је већ једном умро заједно са смрћу земље коју је волео и у коју је веровао. Управо таква бедна смрт, остављеност и самоћа које су задесиле Рајића, које је коначно изазвао јер су га напустиле жена и ћерке зато што нису могле поднети његово занесењаштво, нису могле издржати његово сам-против-свих, његову неприлагођеност, метафора је смрти државе коју су сви напустили, а понајвише њени грађани. Свакако не сви, али они који су могли да је одбране били су први који су од ње дигли руке, односно који су је издали.

Треба наравно узети у обзир и лик наратора који остаје безимен и који креће у ходања с Рајићем како би се излечио. Другим речима, он има мотив, он није безинтересан. Њему је Рајић потребан не само да би му био вођа кроз висински свет или свет партизана, него управо да би га као шаман излечио, да би као у неком обреду на себе преузео бољу и однео је из тела млађег, оног који има више шансе да преживи. Ово је потврда оне максиме Срђе Поповића који је рекао да је Југославија наша морална обавеза, она је утопија која је била могућа, свет који више не постоји, али једном јесте постојао. Рајић је стваран као што је и рак који приповедач носи у себи стваран, као што је рак овај свет у којем живимо и само односи животе са собом. У случају приповедача то су његови најмилији, а за све нас довољно је да се осврнемо око себе. Југославија можда може да нас излечи. Ако ћемо право, једном већ јесте.

Истовремено с причом о Другом светском рату, партизанима и њиховим суицидалним и предивно племенитим подухватима, није могуће прећутати, а посебно није могуће избећи повест распада Југославије. Морам признати да је Бодирोगић/наратор, односно Рајић, у том погледу прилично резервисан и некако мање експлицитан, што на моменте делује чудно. Осим епизоде у Бугојну где је Рајић као пројугословенски активиста нападнут и тешко пребијен, као и епизоде с његовом тетком у Вараждину, ово питање не добија експлицитне сцене, премда се ради о непосредној историји, о нечему чему је већина нас, на овај или онај начин, присуствовала и чему може да посведочи. Необично је да Рајић као онај који поседује знање није хтео да се упушта у улогу тумача ближе историје, ваљда желећи да остане неутралан и да сачува идеју о чистоти југословенске антифашистичке борбе као такве, што је лепо, али је, с друге стране, сасвим јасно ко је био највећи издајник управо тих традиција, а у роману остаје непоменут.

По шумама и ђорама је одличан роман, упркос овој необјашњивој слепој мрљи. Његова лепота није само у носталгичним ходањима и опису једног револуционарног духа који нам је преко потребан, без којег се гушимо и који ће, напослетку, морати да дође, без обзира на уљуљканост у друштвене мреже, лако доступне филмове и музику, игрице и порнографију те остале анестетике који нам се свакодневно сервирају. Не, њена лепота лежи управо у односу шамана и ученика, у лику Рајића коме бисмо се можда и смејали кад не би био трагичан колико јесте, кад нас не би подсећао на то колико смо заправо ми тужни и јадни.